

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра теорії та історії світової літератури

КУРСОВА РОБОТА

з історії української літератури

на тему: «Роман Богдана Коломійчука «Візит доктора Фройда»: жанрово-композиційні особливості»

студентки групи СЛукр 03-20

педагогічного факультету романо-германської та української філології,

спеціальності 014 Середня освіта,

спеціалізації 014.01 Українська мова

і література, освітньої програми

Українська мова і література,
англійська мова, зарубіжна література

Кноблех Юлії Михайлівни

Допущена до захисту

«___» _____ року

Науковий керівник –

професор Мейзерська Т. С.

Завідувач кафедри

(підпис)

(ПІБ)

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ЄКТС ____

Київ – 2023 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	2
РОЗДІЛ I. РЕТРО-ДЕТЕКТИВ: НОВИЙ ЖАНР ХХ СТОЛІТТЯ	
1.1 Виникнення та розвиток жанру у світовій літературі	5
1.2 Ключові характеристики ретро-детективу	9
РОЗДІЛ II. «ВІЗИТ ДОКТОРА ФРОЙДА»: ЖАНР РЕТРО-ДЕТЕКТИВУ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ	
2.1 «Візит доктора Фрейда» як ретро-детектив	11
2.2 Композиційні особливості роману «Візит доктора Фрейда»	15
ВИСНОВКИ	20
SUMMARY	23
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	26

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасна українська література розвивається дуже стрімко, підхоплюючи зарубіжні новаторські ідеї та вдало адаптуючи їх на національному ґрунті. Ситуація із поширенням жанру ретро-детективу у нашій літературі є гарним цьому прикладом.

Ретро-детектив виникає у ХХ столітті та завойовує авторів-прихильників у багатьох європейських країнах. Чимало українських авторів теж підхоплюють цю тенденцію та починають творити. У цій роботі ми маємо справу з одним із таких ретро-детективів – романом «Візит доктора Фрейда» сучасного українського письменника Богдана Коломійчука.

Мета нашого дослідження полягає у тому, аби проаналізувати жанрово-композиційні особливості роману Богдана Коломійчука «Візит доктора Фрейда».

Для досягнення поставленої мети маємо виконати такі **завдання**:

- проаналізувати літературно-критичні праці, що стосуються дефініції жанрів детективу та ретро-детективу;
- звернутися до історії виникнення ретро-детективу та його місця у сучасному літературному процесі;
- окреслити основні риси ретро-детективного жанру;
- дослідити жанрово-композиційні особливості роману Богдана Коломійчука «Візит доктора Фрейда».

Об'єктом нашого дослідження є жанр ретро-детективу, а **предметом** – жанрово-композиційні особливості роману Богдана Коломійчука «Візит доктора Фрейда».

Методологічну основу нашого дослідження становлять загальнонаукові методи: аналіз, опис, зіставлення – а також наратологічний метод літературознавчого дослідження. Оскільки у нашій роботі ми маємо справу головно із жанрово-композиційною структурою тексту, то вважаємо, що цей метод дозволяє нам уповні проаналізувати обраний текст.

Структура роботи. Робота складається зі вступу двох розділів, висновків, анотації англійською мовою (SUMMARY) та списку використаних джерел.

У теоретичному розділі роботи «Ретро-детектив: новий жанр ХХ століття» ми зосередимо свою увагу на передумовах та історії постання жанру ретро-детективу, на перших текстах та авторах цього жанру. Маємо на меті окреслити основні риси, характерні для ретро-детективу, а також простежити, як цей жанр розвивається в сучасній українській літературі.

У практичному розділі роботи ми застосуємо набуті теоретичні знання та простежимо, які саме особливості свідчать про роман Б, Коломійчука як про ретро-детектив.

РОЗДІЛ І. РЕТРО-ДЕТЕКТИВ: НОВИЙ ЖАНР ХХ СТОЛІТТЯ

1.1 Виникнення та розвиток жанру у світовій літературі

Літературознавча енциклопедія у двох томах означає детектив як «різновид пригодницької літератури, що належить до паралітератури», тобто, до масової літератури [9, с. 271]. Детективний мотив пошуку винного відомий у літературі ще від часів біблійних переказів та давньогрецьких міфів. По-справжньому «детективними» історіями, від яких прослідковуємо початок цього жанру, є історії американського письменника Едгара По.

Жанр детективу та ретро-детектив, його похідний постмодерний варіант, стали об'єктом досліджень багатьох науковців: як українських, так і зарубіжних.

Дослідження О. Харлан присвячене аналізу місця ретро-детективу у сучасному світовому літературному процесі [13]. Увагу тут спершу звернено на жанр детективу як такого, оскільки ретро-детектив походить саме від нього. Першим теоретиком детективу названо Г. Честертон (праця «На захист детективної літератури»). Більшість дослідників, котрі згодом зверталися до цього жанру, називають детектив явищем, що «пов'язане переважно з масовою, чи формульною, літературою» [13, с. 84]. Обов'язковим літературним прийомом у формульних текстах є відчуття напруги. Саме вміння письменника тримати напругу утримує цікавість читача, дарує йому яскраві емоції від прочитання.

Дослідниця Е. O'Gorman наголошує на тому, що найбільше значення у детективі має не саме вбивство, а пошук винного, розкриття таємниці (у цьому випадку – злочину). Саме це утримує увагу читачів та дає їм відчуття інтелектуальної й емоційної напруги: «Читачів насправді найбільше цікавлять не свідчення очевидців і не сліди злочину, не злочин як такий і навіть не сам злочинець. Їх цікавить процес допиту, перевірки, процес моделювання злочину та акт пошуку, а насамперед цікавість викликає той, хто запитує, досліджує та виявляє: коротко кажучи, читачів найбільше цікавить постать детектива» («What occupies the reader's interest is not the witness or the clue or the crime or the criminal,

but the questioning, the scrutiny, the process of recovery, and the act of detection, and most importantly the one who questions, scrutinizes, and recovers: in short, the detective») [20, с. 21].

Актуальності детективного жанру та його популярності серед читачів присвячена книга дослідника М. Cohen [17]. На думку дослідника, детективний сюжет приваблює насамперед двома аспектами: вбивством як забороненим, антигуманним актом та, власне, пошуком винного, інтелектуальною насолодою від розгадування таємниці: «Коли ми розмірковуємо про те, чому нам так подобаються історії-загадки, то ми насправді ставимо два запитання: чому нас приваблюють історії про злочини? і чому нам подобаються історії, котрі містять у собі загадку?» («When we ask why mysteries appeal, we are really asking two questions: why does the crime element appeal? and why does the mysteriousness appeal?») [17, с. 13-14].

О. Харлан вважає, що про детектив доцільно говорити не лише як про елемент масової культури, а й як про «складову частину загального літературного процесу» [13, с. 85]. Варто більше уваги приділити історії виникнення жанру, його еволюції, а також кореляції детективних текстів з іншими текстами та з навколишньою дійсністю. Історію сучасного детективу прослідковують від творчості Е. По. Огюста Дюпена, героя оповідань Е. По, вважають першим знаменитим детективом світової літератури. О. Харлан вважає, що у жанрі детективу «на перше місце виступає можливість взяти участь у вирішенні інтелектуальної таємниці, задоволення від тексту постає як задоволення від розгадування загадки» [13, с. 87].

Ретро-детектив, або ж історичний роман, виникає у другій половині ХХ століття. Першим твором у цьому жанрі О. Харлан називає роман «Ім'я рози» У. Еко (1980) [13, с. 85]. Згодом у жанрі ретро-детективу починають творити митці різних країн: у Німеччині – В. Фляйшгауер («Пурпурна лінія», «Книга, в якій пропав світ»), у Польщі – М. Краєвський (цикл романів про Ебергарда Мокка), в Україні – В. Кожелянко («Срібний павук»). Зараз чимало українських сучасних

авторів творять ретро-детективи. Можемо назвати О. Гавроша, В. Івченка, А. Кокотюху, Б. Коломійчука, Л. Підгірну, І. Роздобудько та інших.

Я. Бригадир називає ретро-детектив «внутрішньожанровим різновидом детективу». На противагу О. Харлан, Я. Бригадир виводить історію ретро-детективу від нідерландського письменника Р. ван Гулика. Письменник цікавився китайським середньовічним судочинством та на основі цього створив свій роман, котрий був «стилізований під «середньовічний» китайський детектив, що має назву хуабень» [2, с. 99]. Я. Бригадир звертає також увагу на те, що у західному літературознавстві ретро-детектив означають терміном «historical mystery», тоді як в українському літературознавстві історичний роман та ретро-детектив прийнято розмежовувати [2, с. 100].

Стаття Я. Бригадира зосереджена саме на українському ретро-детективі, а конкретніше – на тому, як автори тлумачать ті чи інші історичні події на сторінках ретро-детективів [2]. Звернено увагу на те, що дія українських ретро-детективів найчастіше відбувається у ХХ столітті. Найпопулярнішим автором ретро-детективів в Україні названо А. Кокотюху, котрий написав уже понад 50 романів у цьому жанрі.

Я. Бригадир наполягає на тому, що ретро-детектив варто зараховувати до масиву текстів «міддл-літератури», а не до літератури масової. «Міддл-літературу» тут окреслено як таку, що займає «серединне положення, синтезує принципи експериментального постмодернізму і масового мистецтва та прагне задовольняти запити та смаки як кваліфікованого, так і масового читача <...> формуючи при цьому особливий пласт літератури, котра в результаті стає мейнстрімом» [2, с. 105].

Дослідниця Н. Валуєва у своїй статті приділяє увагу основним рисам ретро-роману як внутрішньожанровому різновиду детектива та наголошує на відмінності ретро-детектива від жанру історичного роману [4]. На її думку, про виникнення ретро-детективу в англо-американській літературі варто говорити, починаючи від 40-50 рр. ХХ століття. Зачинателями цього жанру вона вважає вже згаданого Р. ван Гулика, а також Дж. Карра [4, с. 152-153].

Ретро-детектив існує на межі «високої» та масової літератур, а тому може вважатися таким, що має «подвійне кодування». Тобто, ретро-детектив може прочитуватися читачами одночасно як детектив і як пригодницький роман.

Оскільки ретро-детектив певною мірою усе ж є масовою літературою, то його сюжети та авторські рішення часто є повторюваними та передбачуваними. Дослідниця Я. Братусь досліджує цю проблему на прикладі ретро-детективів український авторів А. Кокотюхи та Б. Коломійчука [3]. Романи обох авторів показово споріднені, оскільки дії романів розгортаються у ХХ столітті, а географічно не виходять за межі Львова-Варшави-Відня [3, с. 62]. Найчастіше герої-детективи мають справу саме із серійними убивцями.

Дослідник D. Richter також звертає увагу на те, що автори ретро-детективів частіше обирають для своїх сюжетів серійні вбивства, аніж звичайні, одиничні: «Можемо сказати, що постмодерний детективний роман зображує серійні вбивства, а не просто одиничне вбивство. <...> Серійне вбивство служить для того, щоб ще ефективніше порушити дієгетичний потік оповіді, відчуття лінійності, руху між початком історії та її кінцем» («We might say that the post-modern mystery uses the representation of serial murder rather than representing murder in what is in effect a serial. <...> Serial murder serves to break up even more successfully the narrative's diegetic flow, the sense of linearity, of a movement between beginning and end») [21, с. 108].

У випадку Б. Коломійчука показовою є тема «самовираження та самоутвердження жінки через призму своєї сексуальності у прагненні соціальної свободи» [3, с. 63]. У ретро-романах цього автора часто фігурують жінки-повії, котрі у такий спосіб, з одного боку, кидають виклик суспільним нормам, а з іншого – самоутверджуються, знаходять спосіб виживання у суспільстві жорстоких чоловіків.

Часто у ретро-детективах серед головних героїв можна побачити чоловіка-психіатра. Я. Братусь робить класифікацію типів лікаря-психіатра. Так, психіатр може виступати безпосередньо у ролі детектива; психіатр може виконувати роль помічника або радника детектива, беручи безпосередню участь у розслідуванні;

психіатр може сам виявляти убивцю; і, зрештою, психіатр від самого початку роману може бути виконавцем попередніх злочинів, за які його уже спіймано і запроторено у в'язницю [3, с. 64].

1.2 Ключові характеристики ретро-детективу

Я. Бригадир відзначає, що в український ретро-детективах набагато більше уваги приділено збереженню відчуття напруги, аніж історичній складовій тексту. Як наслідок, в українських ретро-детективах «на перший план проступає стрімкий і непередбачуваний розвиток сюжету, а добір життєвих колізій відбувається з урахуванням вимог жанру масової літератури, що позначений використанням стійких формул та кліше» [2, с. 103].

Як приклад певної «клішованості» сюжету, можна назвати те, що головний герой ретро-детективу ніколи не загине, хоч майже у кожній ситуації йому загрожує смертельна небезпека. Цю думку обстоює дослідник D. Richter: «Багато класичних детективних історій об'єднані у детективні серії. Популярні автори навряд чи уб'ють тих головних персонажів, котрі, власне, і приносять авторам прибуток» («Many classic detective stories are in effect a serial, and successful authors seldom kill off the characters who have provided their meal tickets») [21, с. 107].

У своїй статті О. Харлан, опираючись на праці інших дослідників, називає ключові риси ретро-роману (історичного детективу): наявність детективної інтриги, дія відбувається в минулому (або ж у теперішньому, але тоді обов'язково розгадують який злочин, скоєний давно), присутність серед героїв якихось відомих історичних осіб. Зважаючи на це, О. Харлан подає свою дефініцію ретро-детективу: «Історичний детектив – це твір, присвячений минулим подіям, у якому достовірно і в деталях відтворюється зображена епоху, незалежно від того, чи є там історичні персонажі чи немає» [4, с. 85].

На думку дослідниці Н. Валуєвої, ретро-детектив відрізняється від детективу насамперед тим, що «передбачає більш активний діалог з текстами попередніх культур, минуле в ньому реконструюється з відомих літературних і

документальних текстів і меншою мірою з власне історичних досліджень і архівних матеріалів» [4, с. 152]. Ключовими рисами текстів ретро-детективу дослідниця називає такі:

- детальне змалювання побуту та звичаїв епохи, опис навколишнього світу зі збереженням духу історичної епохи;
- наявність серед персонажів реальних історичних осіб;
- задля більшої достовірності написаного та кращого ефекту на читача автори часто використовують документальні джерела: листи, щоденники, документи;
- на композиційному рівні: «формульність», повторення нарративних моделей: увесь сюжет, все, що відбувається, рухається до відомої наперед розв'язки – до розкриття злочину [4, с. 154].

Висновок до Розділу I

Бачимо, що у дослідників є певні розбіжності у трактуванні жанру ретро-детективу. Так, дослідниця О. Харлан починає історію цього жанру від роману У. Еко «Ім'я рози», тоді як дослідники Я. Бригадир та Н. Валусєва – від творчості нідерландського письменника Р. ван Гулика. Ретро-детектив звично зараховують до масиву текстів масової літератури, проте Я. Бригадир вважає, що ретро-детектив доцільно вважати текстом «міддл-літератури».

Жанр ретро-детективу поширений в українській сучасній літературі. Найпалкішим прихильником цього жанру є А. Кокотюха. Окрім нього, ретро-детективи творять також інші письменники: О. Гаврош, В. Івченко, Б. Коломійчук, Л. Підгірна, І. Роздобудько та інші.

Дія українських ретро-детективів відбувається найчастіше у ХХ столітті, а територіально – у межах Львова-Варшави-Відня. Багато уваги приділено історичному антуражу повісті: деталях побуту, звичаям, життю міста. Композиція ретро-детективів є «формульною», типовою – саме це наближає жанр до масової літератури. Уся розповідь рухається до розв'язки, тобто до власне розкриття злочину.

РОЗДІЛ II.

«ВІЗИТ ДОКТОРА ФРОЙДА»: ЖАНР РЕТРОДЕТЕКТИВУ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

2.1 «Візит доктора Фройда» як ретродетектив

Роман Богдана Коломійчука «Візит доктора Фройда» стосується подій початку ХХ століття, а точніше – зими-весни 1904 року. Географічно події відбуваються у межах Львова, частково – у Відні, Данцигу та Бродах. Львівський детектив Вістович береться розгадувати чергове вбивство – цього разу він полює на серійного вбивцю Упира, що жорстоко розправляється зі своїми жертвами.

На нашу думку, роман «Візит доктора Фройда» доцільно вважати ретро-детективом. Доцільність такої думки підтверджена тим, що текст містить чимало рис, характерних саме для ретро-детективного жанру. Спробуємо детальніше розглянути найпомітніші із них та проілюструвати прикладами.

Дія роману відбувається на початку ХХ століття, а тому Б. Коломійчук докладно описує життя й достовірно посвідчить про епоху. Автор звертає увагу читачів на те, що у минулому столітті люди пересувалися вулицями Відня на кінних екіпажах – на початку роману читачі спостерігають, як один із таких екіпажів мало не збиває на смерть не Якуба Німанда.

Достовірним видається те, що вивіски львівських крамниць написані українською мовою, хоча Львів тоді належав до складу Австро-Угорської імперії. Це неабияк дивує доктора Фройда:

«Дідько, чому вони пишуть кирилицею? — роздратовано пробурчав чоловік. — Тому, що власник крамниці русин, — відповів комісар» [8, с. 51].

Б. Коломійчук звертає свою увагу навіть на найдрібніші деталі. Через опис побутових речей, котрі оточують героїв, автор вкотре нагадує читачам, у якій саме епосі вони перебувають. Наприклад, звернено увагу на письмовий стіл психіатра Ервіна Когера й на звичні для того часу канцелярські приладдя:

«Чорнильниця, пера і папір стояли там на своєму місці» [8, с. 13].

Так само древніми видають приладдя для введення ін'єкцій, котрі доктор застосовує для Якуба:

«Когер дістав з кишені невеликий шкіряний згорток білого кольору і поклав його на нічний столик. <...> Лікар розгорнув принесений згорток, в якому в спеціальних кишеньках виявилось усе необхідне для такої маніпуляції: ін'єкційна голка, ємкості з препаратом, йод, бинти та ножиці» [8, с. 17].

Помешкання доктора Когера обладнане електричним освітленням, проте вмикається воно незвичним для нас, сучасних читачів, способом:

«Це мав бути ланцюжок срібного кольору, який в темряві, звісна річ, став невидимий» [8, с. 18].

Натомість у тимчасовому помешканні детектива Вістовича у Данцигу немає електричного освітлення, а сам будинок – дерев'яний. Така деталь не лише відображає дух епохи, а й обертається фатальністю: під час арешту Вістовича це помешкання легко загоряється:

«Перше, що він побачив, був вогонь від розбитої лампи. Полум'я облизувало скляні уламки і потроху ширилось по кімнаті. Було зрозуміло, що от-от виникне пожежа» [8, с. 37].

Б. Коломійчук стилізує під дух епохи не лише дрібні побутові речі, а й світобудову роману у цілому. Це бачимо на прикладі опису широкої панорами міст, де доводиться бувати героям.

Перш за все читачі опиняються у Відні та дивляться на місто крізь призму погляду Якуба Німанда. Відень постає казковим містом. Якуб Німанд пригадує, як переїхавши до Відня, одразу закохується у це місто:

«Місто вразило його. Тоді також була зима, щоправда, не така сніжна, як цьогоріч. Проте шпиль собору Св. Стефана так само впиралися в самісіньке небо, і так само розкошувала золотом Опера. Вранці, коли відкривалися пекарні, місто наповнював аромат свіжої випічки, а вечори сяяли дорогими салонами і рестораціями. Столиця підкорила його...» [8, с. 7-8].

Проте відколи почалися його дивні сновидіння, Якуб не може знайти спокою. Улюблене місто перетворюється на ворога, що завжди може завдати удару. Воно приховує в собі небезпеку:

«З-за темного скла пробивалися вогні ліхтарів і сірі обриси засніжених вулиць. Тепер місто здавалось безпечним і навіть гарним, як здається гарним хижак у звіринці, коли відвідувачі споглядають його з-за безпечної огорожі» [8, с. 15].

Наступне місто – Данциг. Від Данцига віє небезпекою, оскільки саме так місто сприймає детектив Вістович. Данциг виступає його тимчасовим укриттям, місце сховку від недругів. Вістович так описує Данциг:

«Було близько п'ятої вечора. В цей час вже спадали сутінки, і темно-сіре зимове море неспокійно шуміло, облизуючи хвилями пісок, на якому нещодавня відлига лишила клаті брудного снігу. Вдалині, над обрієм, згасало останнє світло дня, мов сірник, що наостанок запалював портові вогні і прибережні маяки» [8, с. 26].

Львів є рідним містом Адама Вістовича. Проте у цьому романі важко відшукати розлогі описи міста. Детально змальовано лише кримінальний район Львова, точніше звичаї та закони того району:

«Ще з давніх часів вони утворили тут справжнє місто всередині міста, обираючи собі власних кримінальних очільників на взірць урядників львівської Ратуші. Таким чином, Каліча Гора мала свого бургомістра, війта і навіть власну злочинну поліцію зі своїм «поліційним директором» [8, с. 159-160].

На зовсім короткий термін герої опиняються у прикордонному містечку Броди. Воно не вирізняється нічим особливим. Навіть сам мешканець міста, штабс-капітан Козуб визнає:

«Місто схоже на помийну яму, а що знаходиться на кордоні, то кишить злочинцями і перемитниками...» [8, с. 100].

Наявність реальних історичних осіб у системі персонажів роману «Візит доктора Фрейда» є ще однією характерною рисою жанру ретро-детективу. Зигмунд Фрейд, всесвітньо відомий австрійський аналітик, виступає одним із

головних героїв роману. На початку роману Якуб Німанд звертається до нього за порадою. Згодом Фройд з'являється у Львові та залишається там протягом усього часу розслідування. Психіатр допомагає детективу Вістовичу посутніми порадами та здатністю до тонкого психоаналітичного аналізу.

Окрім Зигмунда Фрейда, у романі бачимо ще двох героїв-психоаналітиків. Першим є доктор Ервін Когер, котрий на початку роману рятує Якуба та направляє його на консультацію до Фрейда. Ервін виконує у романі другорядну роль. Він виступає помічником Якуба, а також консулює Зигмунда Фрейда із певних питань.

Інший психоаналітик – Аркадіуш Тофіль, про якого Вістович з іронією каже:

«Той психіатр, що сам виявився психом...» [8, с. 45].

Доктор Тофіль свого часу провадив лікарську практику, але потім – із тих чи інших причин – став серійним убивцею. Тофіль має багато спільного із Упирем: обоє є божевільними, обоє є серійними вбивцями, обоє полювали переважно на молодих дівчат та жорстоко їх убивали. Детектив Вістович звертається до цього психіатра за порадою, оскільки вважає, що цей серійний убивця може підказати йому, як впіймати іншого.

Зрештою, ще однією помітною рисою ретро-детективу є використання автором документальних джерел задля того, аби надати достовірності своєму тексту. У романі «Візит доктора Фрейда» спостерігаємо включення до тексту різних типів документальних джерел і маркерів:

- **дати та місце дії на початку кожного розділу:** *«Відень, 2 лютого 1904 року»*, *«Данциг, 19 лютого 1904 року»*, *«Львів, 25 лютого 1904 року»* [8, с. 3, с. 26, с. 44].
- **уривки зі щоденника:** записом у щоденнику Якуба Німанда починається розповідь: *«Здається, це не закінчиться ніколи. Я вкотре прокидаюся серед ночі і відчуваю тільки одне — крижаний страх, що паралізує моє тіло»* [8, с. 3];

- **уривки газетних статей:** наприклад, у газеті «Wiener Zeitung» повідомили про перше убивство Упиря: *«Близько півночі на Планкенгассе було знайдено труп молоді дівчини. Тіло було оголеним. На ньому виявили численні сліди від ударів ножем...»* [8, с. 7]; пізніше детектив Вістович використовує газетні оголошення, аби піймати Упиря: він наказує подати до газети звістку про загублений ніж: *«Дня 27 лютого цього року в лісі, поруч Цитаделі, знайдено було гарної роботи складаного ножа німецької фірми «Schrainer». Просимо зголоситися власника за телефонним номером 471. Питати Германа Каліша»* [8, с. 105], – а згодом – наказує також подати до газети некролог: *«Напишіть, що друзі й родичі переповнюють горя з приводу наглої смерті Франца Гольма, спричиненої дорожнім випадком на вулиці Шпитальній»* [8, с. 169];
- **кримінальні справи:** наприклад, детектив Вітович уважно вивчає кримінальну справу психіатра-убивці Аркадіуша Тофіля: *«Здмухнувши порохи, ад'юнкт поклав документи перед шефом. Щойно Вістович перегорнув першу сторінку, як спогади миттю ожили, мовби це було вчора...»* [8, с. 46];
- **географічна точність – детальне змалювання львівських вулиць:** *«Піднявши комір, він рушив уздовж Академічної в бік готелю «Жорж», а далі хутко перейшов Марійську площу. Тут, минувши кав'ярню «Монополь», Вістович подався повз катедру на Ринок, де виявилось трохи затишніше, і він сповільнив крок»* [8, с. 49]; *«Трамвай прибув за десять хвилин. Вістович дістався ним до Стрийського парку, а там подався темною алеєю і вийшов на вулиці Понінського»* [8, с. 51].

2.2 Композиційні особливості роману «Візит доктора Фройда»

У центрі сюжету – детективна лінія львівського комісара Адама Вістовича, котрий розслідує серійні вбивства скоєні загадковим злочинцем на прізвисько Упир. Паралельно із лінією комісара Вістовича розгортається лінія Якуба Німанда, віденського офісного чиновника, котрому віддавна сняться страхітливі

сни. Ці сни дивним чином стають пророцтвами, передбачаючи наперед, де стануться вбивства. Окрім цих двох ліній, читачам буде цікаво спостерігати за реальною історичною особою, доктором-психоаналітиком Зигмундом Фройдом, який виступає консультантом детектива Вістовича та допомагає йому у справі затримання Упира.

Ретро-детективний жанр належить до текстів масової літератури. Деякі дослідники, праці яких ми аналізувати у теоретичній частині нашого дослідження, сперечаються щодо доцільності зарахування цього жанру до так званої «міддл-літератури», яка поєднує в собі ознаки класичних текстів і текстів масових. Так чи так, ретро-детектив розрахований на широке коло читачів. Характерні риси цього ми простежуємо і на прикладі Б. Коломійчука «Візит доктора Фрейда».

Аналізований нами роман є радше «епізодом» серіалу про комісара Адама Вістовича, аніж повноцінним твором. Ця епізодичність уже вказує на те, що даний ретро-детектив є масовою літературою. «Епізодична» природа книги дає право припустити, що її сюжет буде невибагливим, а події не матимуть непоправних наслідків – принаймні для головного героя.

Тексти масової літератури орієнтовані на те, аби подарувати читачам карколомні емоції. Ретро-детективи і поготів – уся їхня суть тримається на тому, аби зберігати та постійно підживлювати відчуття напруги та інтриги. Бачимо, що ця мета досягається у декілька способів.

Аби залучити читачів до детективного процесу, автор усюди розставляє хибні манівці. Такий прийом виявляється ефектним, оскільки читачі постійно відчують підозріливість та інтелектуальну напругу.

Першим манівцем є опис того, як психіатр Ервін Когер вводить Якубу Німанду якусь ін'єкцію. Читачам цілком може здатися, що лікар і є тим загадковим убивцею, адже місце першого злочину – місце убивства молодої дівчини – розташоване саме навпроти його дому. Коли настає ранок, читач із полегшенням може пересвідчитися, що з Якубом усе гаразд:

«Цієї ночі Якуб Німанд спав пречудово. Він прокинувся о шостій ранку і відчув себе свіжим та бадьорим» [8, с. 17].

Проте через цей епізод підозріливе ставлення до доктора Когера зберігається протягом усього роману.

Мета другого манівця – змусити читача запідозрити, що сам Якуб Німанд може бути вбивцею. На певному етапі розслідування детектив Вістович та його помічник були у цьому переконані:

«Маємо психопата-віденця, якому відомо, що вбивство гувернантки сталося на Цитадельній горі. Про це знали тільки ми і... вбивця. Окрім того, за описами доктора, цей Німанд — типовий конторний писака. Саме таким і є наш Упир. А ці всі розповіді про сні — чистісінька вигадка» [8, с. 80].

Проте раптова подія – загибель Якуба від рук Упиря – природньо, усуває його з ролі головного підозрюваного.

Комісару Адаму Вістовичу постійно загрожує смертельна небезпека. Автор навмисне ставить героя у такі ситуації, котрі б підкреслювали усю хиткість його становища. Парадоксально, адже головний герой не може загинути (тим більше, що він з'являється в усіх інших «епізодах» ретро-романів Б. Коломійчука, бо є їхніх головним героєм), але напруга все одно зберігається. Маємо декілька таких ситуацій:

- прусська таємна поліція хоче арештувати детектива: *«Світло ковзнуло по двох гладеньких револьверних стволах, що були націлені на нього. З такими аргументами було важко сперечатися» [8, с. 35];*
- псевдоупир, Шимон Шнітке, нападає на детектива: *«Продовгувата тінь виросла, мов нізвідки, і розповзлася по стіні. Услід за цим хтось кинувся на Вістовича і звалив його з ніг. Комісар устиг побачити над собою лезо велетенського ножа, але вже наступної миті гримнув постріл. Ніж затремтів і впав на кам'яну підлогу» [8, с. 131];*
- ватажок львівських волоцюг вирішує поквитатися із детективом – але йому вкотре чудом вдається уникнути смерті: *«Комісар вистрілив у відповідь майже навмання, і куля знайшла свою ціль. Так само навмання він змахнув*

лівим кулаком і, не вірячи в своє щастя, відчув, що натрапив на пику того, хто вирішив підскочити до нього ближче» [8, с. 171].

Сюжет ретро-детективу «Візит доктора Фрейда» є формульним та рухається за класичною схемою детективів, тобто – до розкриття злочину. Кожна дія героїв, кожна думка крок за кроком наближають героїв до розв’язки. Насправді, іноді все складається занадто добре, а детектив Вістович проявляє неймовірну вправність у застосуванні дедукції та індукції. Загадковий Упир грається із детективом і його командою, залишаючи їм підказки та записки. Він навіть наважується викрасти коханку детектива, тим самим шантажуючи його.

Невигадливість сюжету і композиції призводить до того, що у сюжеті роману з’являються нелогічні місця або так звані «білі плями». Чимало питань залишаються нерозв’язаними й непоясненими: чому Шимон Шнітке напав на детектива Вістовича без видимої на те причини?; чому Упир прийшов у редакцію, хоч і бачив, що у кімнаті його чекають поліцейські?; чому він взагалі дзвонив у редакцію газети, адже було очевидно, що це пастка?

Ретро-детективу Б. Коломійчука характерна клішованість оповіді. Простежуємо це уже на мовному рівні тексту. Автор вживає чимало лайливих слів, що додає тексту певної вульгарності:

«Щоб ти здох, сучий сину!»», «Що ви в дідька робите?»», «Хай вам грець!»», «Ось він, цей гівняний вимикач», «Ви мені, курва, погрожуєте, чи просите про допомогу?»», «Ну й хрін з ними», «Невже у вашій поліції самі старі хвойди?»», «Навряд чи цей скурвисин убиває вперше...» [8, с. 9, с. 19, с. 31, с. 35, с. 40, с. 47]

Відзначаємо також, що роман написаний простими неускладненими реченнями. Текст побудований в основному на діалогах, що значно спрощує читання та сприймання.

Висновок до Розділу II

Ретро-детектив Богдана Коломійчука «Візит доктора Фрейда» описує події зими-весни 1904 року. У центрі сюжету – детективна лінія львівського комісара Адама Вістовича, котрий намагається упіймати серійного вбивцю Упиря.

Вважаємо, що роман «Візит доктора Фрейда» із певністю можна зараховувати до жанру ретро-детективу. На це вказують декілька факторів: стилізація художнього простору відповідно до порядків початку ХХ століття, опис тогочасних Відня, Данцига, Львова, Бродів і змалювання побутового життя міських мешканців; уведення реальної історичної особи – Зигмунда Фрейда – до системи персонажів; використання автором документальних джерел задля того, аби надати достовірності своєму тексту.

Аналізований нами роман є радше «епізодом» серіалу про комісара Адама Вістовича, аніж повноцінним твором. Ця епізодичність уже вказує на те, що даний ретро-детектив є масовою літературою. «Епізодична» природа книги дає право припустити, що її сюжет буде невибагливим, а події не матимуть непоправних наслідків – принаймні для головного героя.

Тексти масової літератури орієнтовані на те, аби подарувати читачам карколомні емоції. Ретро-детективи і поготів – уся їхня суть тримається на тому, аби зберігати та постійно підживлювати відчуття напруги та інтриги. Сюжет є формульним та рухається за класичною схемою детективів, тобто – до розкриття злочину.

Невигадливність сюжету і композиції призводить до того, що у сюжеті роману з'являються нелогічні місця або так звані «білі плями». Чимало питань залишаються нерозв'язаними й не поясненими

ВИСНОВКИ

Ретро-детектив, або ж історичний роман, виникає у другій половині ХХ століття. Ретро-детектив існує на межі «високої» та масової літератур, а тому може вважатися таким, що має «подвійне кодування». Тобто, ретро-детектив може прочитуватися читачами одночасно як детектив і як пригодницький роман.

Жанр ретро-детективу поширений в українській сучасній літературі. Найпалкішим прихильником цього жанру є А. Кокотюха. Окрім нього, ретро-детективи творять також інші письменники: О. Гаврош, В. Івченко, Б. Коломійчук, Л. Підгірна, І. Роздобудько та інші.

Дія українських ретро-детективів відбувається найчастіше у ХХ столітті, а територіально – у межах Львова-Варшави-Відня. Багато уваги приділено історичному антуражу повісті: деталях побуту, звичаям, життю міста. Композиція ретро-детективів є «формульною», типовою – саме це наближає жанр до масової літератури. Уся розповідь рухається до розв'язки, тобто до власне розкриття злочину.

Роман Богдана Коломійчука «Візит доктора Фрейда» стосується подій початку ХХ століття, а точніше – зими-весни 1904 року. Львівський детектив Вістович береться розгадувати чергове вбивство – цього разу він полює на серійного вбивцю Упира, що жорстоко розправляється зі своїми жертвами.

На нашу думку, роман «Візит доктора Фрейда» доцільно вважати ретро-детективом. Доцільність такої думки підтверджена тим, що текст містить чимало рис, характерних саме для ретро-детективного жанру.

Дія роману відбувається на початку ХХ століття, а тому Б. Коломійчук докладно зусиль для того, аби детально описати тодішнє життя й достовірно посвідчити про епоху. Через опис побутових речей, котрі оточують героїв, автор вкотре нагадує читачам, у якій саме епосі вони перебувають. Б. Коломійчук стилізує під дух епохи не лише дрібні побутові речі, а й світобудову роману у цілому. Це бачимо на прикладі опису широкої панорами міст, де доводиться бувати героям.

Ще однією характерною рисою жанру ретро-детективу є наявність реальних історичних осіб у системі персонажів роману «Візит доктора Фрейда». Зигмунд Фрейд, всесвітньо відомий австрійський аналітик, виступає одним із головних героїв роману.

Помітною рисою ретро-детективу є використання автором документальних джерел задля того, аби надати достовірності своєму тексту. У романі «Візит доктора Фрейда» спостерігаємо включення до тексту різних типів документальних джерел і маркерів: дати та місце дії на початку кожного розділу, уривки щоденникових записів, уривки газетних статей і т.д.

Аналізований нами роман є радше «епізодом» серіалу про комісара Адама Вістовича, аніж повноцінним твором. Ця епізодичність уже вказує на те, що даний ретро-детектив є масовою літературою. «Епізодична» природа книги дає право припустити, що її сюжет буде невибагливим, а події не матимуть непоправних наслідків – принаймні для головного героя.

Тексти масової літератури орієнтовані на те, аби подарувати читачам карколомні емоції. Ретро-детективи і поготів – уся їхня суть тримається на тому, аби зберігати та постійно підживлювати відчуття напруги та інтриги. Бачимо, що ця мета досягається у декілька способів.

Аби залучити читачів до детективного процесу, автор усюди розставляє хибні манівці. Такий прийом виявляється ефектним, оскільки читачі постійно відчують підозріливість та інтелектуальну напругу. Комісару Адаму Вістовичу постійно загрожує смертельна небезпека. Автор навмисне ставить героя у такі ситуації, котрі б підкреслювали усю хиткість його становища.

Сюжет ретро-детективу «Візит доктора Фрейда» є формульним та рухається за класичною схемою детективів, тобто – до розкриття злочину. Кожна дія героїв, кожна думка крок за кроком наближають героїв до розв'язки. Насправді, іноді все складається занадто добре, а детектив Вістович проявляє неймовірну вправність у застосуванні дедукції та індукції. Загадковий Упир грається із детективом і його командою, залишаючи їм підказки та записки. Він навіть наважується викрасти коханку детектива, тим самим шантажуючи його.

Невигадливість сюжету і композиції призводить до того, що у сюжеті роману з'являються нелогічні місця або так звані «білі плями». Чимало питань залишаються нерозв'язаними й не поясненими.

Ретро-детективу Б. Коломійчука характерна клішованість оповіді. Простежимо це уже на мовному рівні тексту. Автор вживає чимало лайливих слів, що додає тексту певної вульгарності. Відзначаємо також, що роман написаний простими неускладненими реченнями. Текст побудований в основному на діалогах, що значно спрощує читання та сприймання.

SUMMARY

Retro-detective, or historical novel, appears in the second half of the 20th century. The retro detective exists on the border between classical and popular literature, and therefore can be considered as the one with a "double coding". A retro-detective can be interpreted by readers simultaneously as a detective story and as an adventure novel.

The retro-detective genre is common in modern Ukrainian literature. The most ardent supporter of this genre is A. Kokotyukha. Retro-detectives are also created by other writers such as O. Gavrosh, V. Ivchenko, B. Kolomiychuk, L. Pidhirna, I. Rozdobudko, and others.

The action of Ukrainian retro-detectives often takes place in the 20th century, and territorially occurs within the limits of Lviv-Warsaw-Vienna. A lot of attention is paid to the historical surroundings of the story: details of everyday life, fashion, food, etc. The composition of retro-detectives is "formulaic" or typical - this is what brings the genre closer to mass literature. The whole story moves toward the denouement, that is, toward the actual disclosure of the crime.

Bohdan Kolomiychuk's novel "Dr. Freud's Visit" concerns the events of the beginning of the 20th century, more precisely - the winter-spring of 1904. Detective Vistovych sets out to solve another murder - this time he is hunting for the serial killer Upyr, who brutally deals with his victims.

In our opinion, the novel "The Visit of Dr. Freud" should be considered a retro-detective. The expediency of such an opinion is confirmed by the fact that the text contains many features characteristic of the retro-detective genre.

The action of the novel takes place at the beginning of the 20th century, and therefore B. Kolomiychuk makes a lot of efforts to describe in detail life at that time and to testify reliably about the era. Through the description of everyday things that surround the heroes, the author once again reminds the readers of which era they are in. B. Kolomiychuk stylizes not only small household items but also the world structure

of the novel as a whole in the spirit of the era. This can be seen in the example of the description of the wide panoramas of the cities where the heroes have to be.

Another characteristic feature of the retro-detective genre is the presence of real historical figures in the system of characters of the novel "The Visit of Dr. Freud". Sigmund Freud, the world-famous Austrian analyst, is one of the main characters of the novel.

A notable feature of the retro-detective is the author's use of documentary sources in order to lend credibility to his text. In the novel "The Visit of Dr. Freud", we observe the inclusion of various types of documentary sources and markers in the text: dates and place of action at the beginning of each chapter, excerpts from diary entries, excerpts from newspaper articles, etc.

This novel is rather an "episode" of the series about Commissioner Adam Vistovych than a full-fledged work. This episodic nature already indicates that this retro-detective novel is mass literature. The "episodic" nature of the book gives us the right to assume that its plot will be unpretentious and that the events will not have irreparable consequences - at least for the main character.

The texts of mass literature are aimed at giving readers heart-breaking emotions. We see that this goal is achieved in several ways.

To attract readers to the detective process, the author places false leads everywhere. This technique is effective, as readers constantly feel suspicious and intellectual tension. Commissioner Adam Vistovych is constantly in mortal danger. The author deliberately puts the hero in situations that would emphasize the precariousness of his position.

The plot of the retro-detective "Dr. Freud's Visit" is formulaic and moves according to the classic scheme of detectives, that is, until the crime is solved. Each action of the heroes, each thought step by step brings the heroes closer to the solution. Sometimes things work out too well, and Detective Vistovych shows incredible skill in the use of deduction and induction. The Mysterious Ghoul toys with the detective and his team, leaving them clues and notes. He even dares to kidnap the detective's mistress, thereby blackmailing him.

The unimaginativeness of the plot and composition leads to the fact that illogical places or so-called "white spots" appear in the plot of the novel. Many questions remain unsolved and unexplained.

B. Kolomiychuk's retro-detective is characterized by clichéd narration. We trace this already at the linguistic level of the text. The author uses a lot of swear words, which adds a certain vulgarity to the text. We also note that the novel is written in simple, uncomplicated sentences. The text is built mainly on dialogues, which greatly simplifies reading and understanding.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бербенець Л. Література і масова культура. *Слово і Час*. 2011. № 1. С. 120–122. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/143796/21-Berbenets.pdf?sequence=1> (дата звернення: 19.09.2022).
2. Бригадир Я. Інтерпретація історичних подій крізь призму нтриги в українському ретродетективі. *Літературознавчі студії*. 2017. № 1. С. 99–110.
3. Бригадир Я. Український ретродетектив як приклад «естетики впливу». *Studia methodologica*. 2016. № 42. С. 60–67.
4. Валуєва Н. Ретро-детектив як внутрішньожанровий різновид детективу. URL: [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nzl_2009_4\(1\)_22.pdf](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nzl_2009_4(1)_22.pdf) (дата звернення: 30.09.2022).
5. Землянська А., Землянський А. Жанрова еkleктика ретро-детективів Богдана Коломійчука. *Прикарпатський вісник НТШ*. 2018. С. 275–286.
6. Землянська А., Майборода В. Психоаналітичні мотиви ретро-детективів Б. Коломійчука та А. Кокотюхи. *Роль освіти у формуванні життєвих цінностей молоді: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. студентів і молодих учених*. Видавництво МДПУ імені Богдана Хмельницького, Мелітополь, 2017.
7. Кицак Л. Український детектив: критерії художньої якості та смаки читачів. *Сучасні літературознавчі студії. Дискурс смаку в літературі і культурі*. 2012. № 9. С. 234–243.
8. Коломійчук Б. Візит доктора Фройда. Харків : Фоліо, 2016. 187 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kolomiichuk_Bohdan/Vizyt_doktora_Froida.pdf (дата звернення: 29.09.2022).
9. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Київ : Вид. центр "Акад.", 2007. Т. 1. 608 с. URL: <https://archive.org/details/literaturoznavchat1> (дата звернення: 24.09.2022)

10. Руда Т. У витоків українського детективу. *Мова і культура*. 2021. Т. 1, № 23. С. 333–341. URL: <https://burago.com.ua/wp-content/uploads/2022/03/203-vipusk-izmenen-22.02-22.pdf#page=333> (дата звернення: 16.09.2022).
11. Філоненко С. Масова література: влада жанрів і жанрових канонів. *Слово і Час*. 2010. № 8. С. 81–93.
URL: <https://il-journal.com/index.php/journal/article/view/901/665> (дата звернення: 20.09.2022).
12. Філоненко С. Масова література в Україні: дискурс/гендер/жанр : монографія. Донецьк : Ландон-XXI, 2011. 432 с. URL: <https://bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2018/10/mon-filonenko2.pdf> (дата звернення: 17.09.2022).
13. Харлан О. Ретро-детектив у сучасній європейській літературі: модифікації жанру. *Наукові праці. Серія: Філологія. Літературознавство*. 2010. Т. 135, № 122. С. 84–88.
14. Чорна В. Жанрові експерименти в пізніх ретродетективах Богдана Коломійчука. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : тези доп. Міжнар. науково-практ. конф., м. Харків, 27 листоп. 2020 р. Харків, 2020. С. 310–311.
URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/355159561.pdf#page=310> (дата звернення: 28.09.2022).
15. Brophy B. Detective Fiction: A Modern Myth of Violence? *The Hudson Review*. 1965. Т.18. №1. С. 11–30. URL: <https://doi.org/10.2307/3848717> (дата звернення: 26.09.2022).
16. Castle G. *The Blackwell Guide to Literary Theory*. Blackwell Publishing, 2007. 340 с.
17. Cohen M. *Murder Most Fair: The Appeal of Mystery Fiction*. Associated University Press, 2000. 200 с.
URL: <https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=r1uwj5Co6NgC&oi=fnd&pg=PA9&dq=historical+mystery+fiction&ots=ulsHvr6FB0&sig=F5->

[v8dZQhvc2FJMR219DgHJtwoc&redir_esc=y#v=onepage&q=historical%20mystery%20fiction&f=false](http://www.jstor.org/stable/3825911) (дата звернення: 21.09.2022).

18. Hutter D. Transformations, and Literature: The Implications of Detective Fiction. *Victorian Studies*. 1975. Т.19. №.2. С. 181–209. URL: <http://www.jstor.org/stable/3825911> (дата звернення: 25.09.2022).

19. New Perspectives on Detective Fiction / ред.: С. Cothran, М. Cannon. New York&London : Routledge Taylor&Francis Group, 2016. 247 с.

URL: https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=Mle9CgAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=historical+mystery+fiction&ots=VJ8kFAsTK&sig=uV7LDJkdbDgNArnyY8vkIvt_jgY&redir_esc=y#v=onepage&q=historical%20mystery%20fiction&f=false

(дата звернення: 23.09.2022).

20. O’Gorman E. Detective Fiction and Historical Narrative. *Greece & Rome*. 1999. Т.46. №1. С. 19–26. URL: <http://www.jstor.org/stable/643033> (дата звернення: 27.09.2022).

21. Richter D. Murder in Jest: Serial Killing in the Post-Modern Detective Story. 1989. Т.19. №1. С. 106–115. URL: <http://www.jstor.org/stable/30225238> (дата звернення: 22.09.2022).